

Ady és Babits

Miért minősít okvetlenül, mindig és egyértelműen egy nagy személyiséghez fűződő viszony? Nem az ősi káderezés kísért itt? A baráti körről való illetéktelen faggatódzás? Pironkodó igyekezetünk, hogy „jó név” is kerüljön a regiszterbe? Tolsztoj színvonala Beethovenról formált lesújtó véleményének tartalmi színvonalával azonos? Avagy, fordítva: változtatta Tolsztoj tudata Beethoven létét? Muszorgszkij Verdi becsületét sértő levelei Muszorgszkij vagy Verdi zenetörténeti helyét befolyásolják? Ismertessem Voltaire véleményét Shakespeare-ről? (Ad notam Goethe-Schiller; tán emlékszünk Goethe epés kiszólására Eckermann előtt, amikor barátja vezető műfajának személyes és igencsak praktikus tárgyú levelezését jelöli meg.) Mit mond Ady – Gorkijról? Csúnya, értetlen, felületes pamflet, nehéz kimagyarázni.

Miért vízválasztó az Adyhoz fűződő viszony?

Megengedem, a fenti – lényegében igaz s talán hatásos, de kissé demagóg és zsurnalisztikus – példahalmaz elmélyíthető, a jelenség „pontosítható”. Egy ilyen viszony néha semmit sem jelent, nagy ritkán sokat, legtöbbször valami keveset mégis. Bizonyos történelmi helyzetekben bizonyos jelképpé nőtt személyekhez fűződő érzelmi-szellemi vélemény adalék lehet a véleményformálóról; *egy* adalék. Ady tábora „általánosságban” a haladás táborát jelentette. Tipikusnak mondható, hogy Tisza Istvánnal és Rákosi Jenővel került szembe. S hogy a Nyugat-körön belül ellensége Babits, eszmélése első éveit leszámítva, sosem volt – és fordítva, Ady Babitsnak, mondhatni, még kevésbé – szintén tipikus.

De gyanút ébresztően számos az „atipikus” eset. A Népszava-kör egy részének ellenérzéseitől kezdve a fajvédők növekvő, utóbb igen tartósnak, mutatósnak és veszedelmesnek bizonyult, nem is minden szöveghűség nélküli és nyilván szubjektíve őszintén átélt rokonszenvezéséig. (A taktikus, sanda, üzleti célú profi Ady-hamisításokat kihagyhatjuk számításunkból, más téma.) Itt a lényeg félremagyarázása a helytelen indukció, az aránytévesztés, a lényeges-lényegtelen fejtejtőre állított dialektikája szabályai, a részlet lényegkiszorító hipertrófiája nyomán zajlik; így lesz Ady fajvédő, antiszemita jelkép – Ady-szövegek alapján, s mégis hazugul, az igazi Ady ellenében. De elég itt egy jóval érdemesebb és bonyolultabb Ady-torzítóra, Szabó Dezsőre gondolni, kinek féltettsége alighanem nagyobb volt, mint legtöbb ellensége, híve és utóda egész tehetsége. Jobbra-balra (utóbb főként jobbra) elhatárolt, váteszi, misztikus, nacionalista Ady-képe éppen színvonalassága s a sok, valóban Adyból összeállított alkotóeleme miatt veszélyes. De tagadható-e Ady-kultusza, egyértelmű, következetes rajongása? A vita e tény letagadása nélkül kívánó meg vele, de ez „jó pontja” nem lehet, csak egy, a többivel vonatkozásba állítandó szín szellemi arcképén.

Babits hívebb értékeléséhez nem kell ez az átszellemített kapcsolat-fikció. Olyan kölcsönérket, amely nem is erény. 1977: Babits Mihály nem igazolóbizottságok előtt áll. Túlélte őket.

S itt zárhatnám, de itt kell kezdenem.

Részlet egy nagyobb tanulmányból.

Ha „csupán” (?) múzeumi pontosságról, irodalmi múltunk egy tényének árnyaltabb megfogalmazásáról, a sok igazság egyikének helyesebb módszertani megközelítéséről van szó az eddigi vita keretei között, nem vállalom a felsülés nagy kockázatát. Nem rohanok ingben-glóriában, műkedvelőként a csatatérre, állig fegyverzett, páncélba öltözött, érdemelt tekintélyű, megszolgált védettségu szakemberek, készült tudósok közé. Ami eddig elhangzott, abban dönthetnek ők, a tudományos perrendtartás tiszta szabályzata szerint. De az elsősegély igénye nem hagy időt alázatosabb önvizsgálódásra, alkalmasságunk önelemzésére: a dolog hívja a vállalkozót, a nyitott sebek veszedelme. Ez az elfogult Ady-Babits párosítás támadásba csapott át. (Nem a vitatkozók szándékai szerint; e polémiában a kérdés fel sem vetődött.) Egy manapság csendben, de szívósan eluralkodott „istenbéke-modell”, millenniumi idillhelyzet és -igény, tartalmától, a saját életművek saját jelentésétől megfosztott szövetkezőrendszer visszavetítése a múltba, manipulált őskerésés. Napi szükségletekből fakadó példázat. Sőt: terelés, nem jó irányba, mert mindig az idillek mögött gyülekeznek a ki nem mondott feszültségek, a latens – tehát veszedelmes – konfrontációk. Akadályozza ez irodalmi köztudatunk, helyes értékrendünk tisztulását. Si vis pacem, para bellum! A jó – érvényes, tartalmas és tartós – békéhez elvi „megelőző háborúkon” át jutunk el. Az elvtelen „megelőző békék” tartalmas – rossz tartalmú – és tartós háborúhoz vezetnek.

Ez a kapcsolat nem szentesít egy rossz igényt. Mást jelent.

S a kézfogas-relief engedékeny hőisével szemben: Ady nem alkuszik. Ma sem.

Szabad-e kimondani, születése századik fordulóján? Kell.

*

Kitérő következik.

Nem az enyém; a tavalyi – a fél évszázados – vitáé. Mindössze egy önmagán túlmutató módszerbeli tanulság kedvéért követem. Hogy a védők érveivel szembenézhesünk: előbb megk ell tekintetnünk a vádakát.

Engem a kifogásrendszer arra a bírósági gyakorlatra emlékeztet, amelyben a túlbuzgó ügyész szükségét érzi, hogy a tárgyhoz nem tartozó, de a tárgy igazságát hangulatilag aláfestő elemekkel motíváljon. Vádolt sikkasztott. Bizonyítják a bizonyítékok hiánytalanul. De hátha eljuthatunk egy száz százalékosat meghaladó igazsághoz, valamiféle igazságisszimuszhoz is, ha előadjuk még, hogy gyermekkorában meghitt testrészeit piszkálgatta, házörzö ebeket hergelt, s anyjával is feleselt olykor-olykor?

Ám a cél – ilyen a természete – nem szentesíti az eszközt. Sem Babits mellett, sem Babits ellen.

Sőt, minél magasztosabb, annál kevésbé. A zárt esztétikai (etikai) energiagazdálkodás furfangos törvényei, a dolgokat összekötő hajszálcsoves rendszerek, szellemi ozmózis-hatások törvényei szerint ezek a részletek elszívják az erőt, a hatásosságot, az egyértelműséget a főigazság elől. Nemegetszer annyira legyengítik, hogy kompromittálják. Ady és Babits viszonyának mindvégig tartó alapvető ellentmondása, a valóságos méretkülönbségek érzékeltetése nem igényli Babits leszázalékolását sem. Az igazság megbírja a teljes terhelést, aránypárunk a valóságos, fikciókkal nem helyettesíthető Babitscsal együtt érvényes. Ady a nagyon nagyoknál nagyobb, a nagyon fontosaknál fontosabb, üzenete az érvényes üzenetknél érvényesebb.

Nem azért és nem annak ellenére, hanem azzal együtt, hogy sokszor a nagyon esendőknél is esendőbb.

Napkelet-ügy.

1. Hogy Babits a Nyugatot elhagyni készült volna Tormay Cecil konzervatív, jobboldali folyóirata kedvéért?

Nem hagyta el. De még egy udvariassági dolgotat sem szentelt rá, hogy a szívós szerkesztőnőt lerázza. (Ennél is veszélyesebb helyhiány esetén ez a tény – témánk ügyében az egyetlen tény –, a döntés eldönthetné a kérdést is. Szándék? Hangulat? Vívódás? Ugyan ki láthat talányos lelkünkbe? Hogy egy „megöllek, ha még egy szót szólsz!” – avagy „szeretném magam az első fára felkötni” – jellegű verbális kompenzációnak mennyi a tartalmi fedezete, mennyire benne a személyiség szavazata, mennyi a személyiség ellen fellázadt idegek játéka?)

2. Hogy Tormay Cecil hívta Babitsot?

Sokakat hívtak sokan sokfelé; eredménnyel, eredménytelenül. Ez még nem minősíti a hívtat. Legfeljebb a hívó értéktudatát, vagy – inkább – taktikai érzékét. Németh Lászlót és Halász Gábort eredményesen hívta Tormay Cecil. „Jellegzetes” Napkelet-szerzők? Ám Babits e felületes asszociációlehetőséget sem vállalta.

Ne felejtsen – bár a dolog komplexsége máshol tárgyalatik: – Adyt Herczeg Ferenc hívta eredményesen az Új Idők-be, 1908-ban. Ebből lett a duk-duk affér. (A minősítést maga Ady végzi el. „Hülye cikk volt” – írja Lédának. „Azt a számár Új Idők-cikket...” – kezdi Osvátnak frott mentegető-önkritikus levelét, két verset mellékelve, a Nyugatnak.)

Veszélyeztetik az egyenlet érvényessége, ha csak az egyik oldalát bolygatjuk meg, hozzáadással vagy levonással. S az „emberi esendőség” bianco-tételével is egyenlő mérték szerint kell bánnunk.

3. Hogy Tormay Cecil első, 1923-as kísérlete után hat esztendővel még mindig csábítja? Ami Babits „hívatóságára”, sőt „kaphatóságára” utalna; arra, hogy vonakodása nem volt határozott?

Miért? Gorombáskodnia kellett volna? Nem érte becsületsértés. Tormay Cecil szándéka szerint legalábbis bizonyosan nem. Egy főszerkesztő, aki munkatársat toboroz, ajánlatát – okkal, oktalanul – megtiszteltetésnek szánja. Oly fokú önkritika (önismeret) nem kívánható tőle, hogy kéznyújtását önmaga is sértőnek minősítse. Babits „határozatlansága” az udvarisság kötelező minimuma. Az illemtudók, a formatartók fojtott, feszült, választékos bátorsága.

Belestillálhatott válaszába – emberek vagyunk –, de tartalmán mégsem módosított, hogy felesége, Török Sophie a Napkelet munkatársa volt.

4. Hogy Babits Gellért Oszkár emlékiratai szerint többször is kijelentette előtte, faképnél hagyja a Nyugatot, s megy a Napkelethez, ahol többre becsülik?

Az ám, de Gellért Oszkár melyik emlékirata szerint? Az idézett *Kortársaim* című változat 1954-ben jelent meg. (Ebben még – igazán csak példának és jelképnek from ide, sok egyéb helyett – Babits „szemében egy kis tanári hiúság és büszkeség” csillogott, amikor szegedi tanítványáról, Rákosi Mátyásról vallott. Utóbb ez epizódot is elhamvasztotta az emlékezet, sokadmagával.) Az *Egy író élete* (1958–62) már a memória további építő és lebontó munkálatairól tanúskodik, kapcsolatban a környezet váltakozó ízlésrendszerével, amelytől a valóságban élő alkotó nem függetlenedhet; szolgálnia szép kötelessége. Babits Nyugat-ellenes lázadása is igencsak megszélidül, az új szövegben síkba lapul.

De ha teljes egészében az első „Fassungot” fogadnánk is el: a Nyugatot többen akarták már otthagyni.

Például Ady Endre.

S – szakasztott, mint Babits – Gellért leghívebb pártfogója, Osvát Ernő miatt. A nyomatékos bizonyítékok Ady – nem elejtett megjegyzéseiben, hanem – Párizsból frott levelezésében találhatók. Aki végigolvasásukra rest, a magas céket, dühkitörés-csúcsokat megtalálhatja Illés Endre mély, elegánsan kíméletlen, teremtő elfogultságú Osvát-esszéjében.

Az is ideillő szín, hogy Ady és Osvát perlekedéseinek egyik – megengedem, nem okozat-meghatározó – töredékmotívuma: Ady sokallja a folyóiratban a Gellért Oszkárnak juttatott helyet, Osvát ez irányú személyességét.

S aztán végül – ez is rímel – maradnak a Nyugatnál mindketten. „...szerkesztőnek ma még sincs jobb Osvátnál” – zárja le az ügyet Ady, így írván – Hatványnak. Méghozzá a Hatvány-Osvát összecsapás után. Alighanem ez is igazság. Jobban mondva: része a mindig összetett, önellentmondó igazságnak.

Jöhetne persze a hangulatos, zsurnalisztikus érv: si duo faciunt idem, non est idem; Ady – végre nem hajtott – menekülése „baloldali”, Babits – végre nem hajtott – menekülése – „jobboldali” előjelű kitörésvágy.

Ám ezt az általános alapigazságot itt, ebben az összefüggésben hajtogatni pleonazmus; régóta tudjuk, és erről szólnak jegyzeteim is – Ady „baloldali” személyiség, mint Babits; e nemben is más minőség. Viszont a konkrét érvelés inkább Ady ellen fordítható: balfelé kitörést végre nem hajtani elítélhetőbb, mint a jobb felé nyitást mellőzni. S míg Ady Új Idők-kalandját – is – egy összefüggésbe ágyazza, magyarázza, hitelesítheti az

egész jelenség összmondanivalója –, hitelesíthetné Babits esetében is, ha megtörtént volna. Miként Németh László és Halász Gábor összműködése vizsgálatánál.

Meg hát, summarum summa: ennyi „volnát” nem bír el az irodalomtörténet. Lásd megint az 1. pontot.

A másik, nehezebb kitérő. Magyar költő kilencszáztizenkilencben. Babits világnézetű pályájának állítólagos mélypontja, a forradalom, a tanácsuralom elátkozása, meg lehet egy nem forradalmi helyzetben, elkeserítő apályban, „Lássuk, Uramisten”-szituációban.

No de: csakugyan mélypont?

Nem inkább Babits – és a „babittság”, e jelenség „nembelisége” – szükségszerű megnyilatkozása? Mondhatni: megnyilatkozásmoddalje egy adott történelmi helyzetmodellben? Kivételesen forró – a kivételes hőmérséklet miatt?

Nem mélypont ez, nem „elszólás” – hiszen a magáét írta –, nem „árulás” – mit árult el, ami igazán, mélyen, lényegbevágóan az övé volt? –, hanem egy nagy összefüggés része. Melyben a mai – szerintünk igazságos – minősítések nyomán elkeresztelt erények és vétkek nem kiegyenlíthők, és kevés az, hogy kiegyesztői, hanem feltételei egymásnak; még feleselve is egymásnak válaszolván. És együttesen: a külvilág kérdéseire. Ami ebben „fejlődés” vagy „visszesség”: a külvilág kérdéseinek változása, „fejlődés”; ez variálja a válaszok tartalmát, formáját, ez alakítja a válaszoló belső készségét.

A magam személytelenségében is rosszhiszemű feltételezése lenne, ha úgy képzelném, bárki is azt hiheti, egyetértek e tanulmány lényegével. Időt, papírt ilyen képtelen és-megszégyenítő megelőző hadműveletekre nem szentelek; elég tán egyszer és csendesen kimondani, hogy nem értek vele egyet. Hogy akkor, 19 novemberében is tagadtam volna tanulmánya lényegét? Vagy akkor egyetértek vele? Nincs rá hiteles, bizonyítható válaszom. Irigylem azokat, akiket élénk képzeletük oly könnyen és teljes mai szellemi fegyverzetükben avat más korok sírba hanyatlott nagyjainak vitatársává.

E tanulmány bő tartalmi elemzésére itt most nem futja a helyből. Adyra utaló mottója – *Neked egyfelé győzni kellett – Nekem harcolni kétfelé* – a tanulmány pontos szellemi vázlata, Babits megelőző útjának összefoglalása, hiteles további programja, s Adyhoz fűződő kapcsolata ügyében is érvényes – végérvényes – vallomás. Ebből a „kétfrontos harcból” a kurzus elleni szigorú állásfoglalás nem szorul kommentárra. A Tanácsköztársaság – általában a forradalmiság, a költő és a világ viszonya Ady által is vallott felfogása – elleni támadás sem, ellenkező okból. Ami az írásból egyetértésre készlet, teljesen meggyőző, ami nem, teljességgel taszító, árnyalás nélkül.

Mindössze egyetlen dolog hangsúlyozandó – mutatis mutandis: hevült helyzet, negyvenfokos történelmi pillanat –: „belefér a képbe”. A lényegét tekintve semmi új. S semmi olyan, amit ne ismételné meg később, ha higgadtabb hangon is. Tipikus. Atipikusnak, lábujjhegyre emelkedő, önmaga fölé nőtt – tehát tartósan nem üzemeltethető – magatartásnak a tizenkilences „megtagadott” buzgalom tűnik fel inkább; *Az első pillanatban* című cikke a Nyugatban, *Az igazi haza az Új Világban*, professzorsága; inkább akkor „áruló”, jó ügyben. S nem sokáig. Idegenkedése, ellenérzése már a tanácsuralom alatt elhatalmasodik rajta – „Ezek rossz hónapok, de nem tarthatnak soká” – vigasztalja anyját –, „Ne nyugtalankodjatok, mindennek jó vége lesz”; szemináriumait abbahagyja, júliustól a Nyugat is szünetel. Nem kell hozzá pálfordulás, gyökeres átalakulás, vagy hideg fejjel agyalt védekező önmanipuláció, hogy tanulmányához eljusson, visszatalálva benne korábbi eszmekörébe, s újra vállalva a későbbit.

A tanulmány gondolatai? Hogy „a forma a léleknek sokkal mélyebb rétegeit tükrözi, mint a tartalom”? Az, hogy „a költő konzervatív”? Az, hogy „ki félhet jobban a Rombolástól – mely a Forradalomban elvév lett –, ha nem ő, a a Kultúra csúcsán áll”? Az, hogy a költőnek „jobbrol-balról harsog a fülebe” ugyanaz? Csak a – maga nemében mesteri – tömörítéstől megdöbbentő ez. Alapelvei egymásutánja, a máskor ellentételezett, fűgával elmélyített főtételek művészi sűrítése frappáns és megrázó; ettől kiábrándulunk, haragunk, döbbenetünk foka – de hát nem ez is Babits? Nem ez Babits? Ellene mond korai pacifizmusának, emelkedett polgári humanitásának, a hathatós, embermentő ige kimondásáért vegődő Jónás magasztos küzdelmének – egy más történelmi helyzetben?

S hogy Babits eszmekörét az ellenforradalom – a maga szempontjából jó érzékkel –

hogyan minősíti? Támadják, feketelistára kerül, 1921 decemberétől 1922 január végéig még rendőrségi nyilvántartásban is szerepel a költő; tanulmánya nem valami sokat javíthatott helyzetén. Higgyünk a perzekútorok ítéleteinek, ritkán tévednek.

Nem lényegtelen azonban – mert ez is Babits! –, ahogyan és amilyen mértékben tanulmányától 1929-ben elhatárolja magát. „Ma már inkább csak adalék a magyar irodalom és politika különös, sokszor ferde viszonyának megismeréséhez” – írja *Élet és Irodalom* című kötete lábjegyzetében. „A kommün bukását követő első hetekben írtam, az átélt események és izgalmak közvetlen hatása alatt, s ez magyarázza hangjában és tartalmában azt, ami ma már talán indokolhatatlannak látszik”. De, mint tudjuk, már ez a némi-eg elidegenítő magyarázat is egy átírt, „szelídített” változatra vonatkozik. 1929-ben kimarad Lukács György és Balázs Béla pamfletes megjelenítése, professzori kinevezésével kapcsolatos iróniája és méltatlankodása, megannyi sértő jelző a Tanácsköztársaságra, a kommunistákra, kimarad Marx neve is. Marad persze a lényeg, de a saját, megszokottabb, szemre is tipikusabb halmazállapotban immár, árvízi tajtékok, ideges hordalékok nélkül.

Babits Babits. (Mondom a nagyságnak kijáró tisztelettel, a „másságnak” kijáró megértés igényével, konfliktusainak egy részét a magam mikromodelljében is végigélve, s egyetértve, más választásom nem lévén, önmagammal.) Babits Babits; ez a minősítése. Tanulmánya, az előzményekkel, utóéletével, az újrakiadással s a korrekciókkal együtt, mint említeni bátorokdtam, „belefér a képbe”.

Fordítsuk meg: ami „benne van a képben”, az nyilván belefér, eo ipso.

Torkollják e kiterő Komlós Aladár szép, rezignált, őszi bölcsességébe; megjelent az *Élet és Irodalomban*, 76 szeptemberében: „Az vesse Babitsra az első követ, aki úgy érzi, hogy megállta volna helyét a fehérterror kitérőesekor”.

Ady igaza meg?

Ady igaza nem egy hazugságnál, hanem egy másik nagy igazságnál nagyobb.

*

Idézetek következnek. Kiragadott idézetek? Azok, persze. Csakhogy ez pleonazmus. Minden idézet kiragadott. Benne van a nevében, ezt jelenti. A teljes szöveg ritkán citálható. Marad a jellemzőnek tartott, önmagánál többről árulkodó, sűrített szövegrészlet, vagy az elszólásnak, egy mélyebben lapuló réteg akaratlan üzenetének minősített utalás kiragadása.

Ebből az értékelő műveletből aligha rekeszthető ki a sokszor-sokszor joggal – elátkozott „prekoncepció”. Nyilván az idéző prekoncepciója. Ugyan ki másé? Képzeltetbeli vagy valóságos vitatársáé? Idéz az is, a maga módján, mást.

A kérdés csak annyi, hogy a prekoncepciót a valóság táplálja és formálja-e? Tör-e más prekoncepciók erőszakos kirekesztésére?

De ezt nem az idéző önvallomása dönti el tisztes szándékairól. Lássak neki.

Tőlem telhető eleganciával az Ady mellett nyíltan, bátran kiálló tanulmányokra hivatkozom. A megrendítően vért verítékező elhatározás, a fogcsikorgató jószándék és öngerjesztett buzgalom, a kellemetlen evidenciáknak kijáró literátus-korrekttség, e „hitetlen hit” túl nagy szavai mögött mennyi zavar, fojtott sérelem és kivagyiság, gátlás, mellézköngé, extraszisztolé! *Utolsó Ady-könyv* című, e nemben legegységelműbbnem mondott művében, 1923-ban mindjárt így kezdi Babits: „Az Ady-kultusznak vannak kinövései, amikről már egyszer szólni kell”. Szíznigaz, persze. Ám – ez csak példa – a szerelemről szólván okvetlenül a nemi betegségek hangsúlyos exponálásával indítunk? Olyan jól álltunk öt esztendővel Ady halála után életműve megismertetése tekintetében, hogy már kultusza kinövéseire kellett a figyelmet irányítani? Ez volt a „főveszély”? (Ma talán ez a főveszély?) S tovább: „A költő pedig nem primadonna, s emlékének nem volna szabad hasonlatosnak lenni egy primadonna emlékéhez”. Megint igaz. De: ez volt akkor az igazi Ady-probléma? Nem az 1929-es Toll-beli Ady-revizióban megszólaló Kosztolányi kiindulópontja ez, itt még csak a mocorgó, helyet kérő, mellékmotívumba temetkező indulat szintjén?

Vagy híres, Berzeviczy Alberttel vitatkozó tanulmánya, *A kettészakadt irodalom*, amely 1927 tavaszán íródott. Ady s a Nyugat-törekvések nagy tisztességű, jól épített

védelve, a kurzuseszmék egy részének helyenként merész támadása. De azért nem hiányozhat a lényeg: „Ady egymagában még nem az új magyar irodalom. Ady csak első nagy halottja az új költők és írók falanxának, akik végzetes napjainkban még egyszer megpróbálták a magyar szellem üzenetét az emberiség számára közvetíteni.” Színigazat mond most is. Az új magyar irodalom, mint ismeretes, nemcsak Ady; Babits is. Ki állította az ellenkezőjét? Az el nem hangzott állítás cáfolata a szellemi hadműveletek során mindig hangsúly. A tét az élő új magyar irodalom – persze nem kölcsönös feltételek nélküli – beemelése a hatalom sáncai mögé, „legalizálása”.

A kiragadott idézetek után egy kiragadott vita. A Földessy Gyulával vívott, 1920-ban kezdődött nevezetes kétmenetes szóváltás, mely még 1930-ban is utórezeg.

A nagyérdemű Ady-famulus Földessy értékelése nem feladatunk. Hogy – ha ugyan van értelme efféle összehasonlításnak – Babitscsal nem egy méretű szellem, aligha vitatható. Kissé kezdetlegesen apologetikus egyértelműsége, szempontjainak beszűkültsége, mozgásának nehézkessége nyilvánvaló. De az is, hogy Adyhoz fűződő viszonya – melyet pedig tartós személyes ellentét fodrozott – tiszta, hűséges, érdekektől és mögöttes jelentésektől ment; maradéktalanul átélni képes az önmaga fölött álló színvonalat, önmaga fölött álló színvonalon. Ő írta az első – *Ady Endre. Tanulmány és ismertetés* című – könyvet a költőről; a kiadatlan műre válaszol Babits a Nyugatban, 1920-ban.

Első írásában a toxinok még az egész anyagban oldódnak, s ritkábban csapódnak ki. A kemény kiszólások, „félrék” helyett alig hallható sóhajtsók, felszisszenések jelzik az alkotó belső közérzetét. De a forma tartalommezsgabó szerepét hangsúlyozó – lásd *Magyar költő kilencszáztizenkilencben* – Babits azért csak kimondja Földessy Ady formateremtéséről szóló állításaira: „Azonnal látható, hogy ez a szép elmélet a rajongás túlzásán alapul, s jobban megnézve összeomlik”. Sztetoszkóppal kihallgatva már ez az írás is, legtöbbször általános, nagy szavakkal deklarálva az Adynak járó elismerét – *az ilyen túlzások elleni túlzó harc*. Ez ihletli, itt szólal meg a kotta, ettől a zenéje. Ezek az érvei az újak és igazából fűtöttek, virágba borultak, teremtő színösszetételűek, a „jobban megnézés” feladatától megemelte.

És amikor az erre – a sértett, de a mondanivaló vallomásértékű, mögöttes jelentésre is nyilván ráérző – Földessy dühbe gurul és válaszol, a korábbi „derék” Ady-filológus, a „tüzes, de konok magyar, aki mélyen képes érteni és szinte naivul lelkesedni”, egy év leforgása alatt immár „páratlanul erőszakos és felháborítóan joggal” versértelmezővé vedlik, „tanárinál-is-több nagyképűségében” marasztalta el; „Valóban nem szerény. Jobban tenné, ha az volna” stb; folytatható. Hogy vív Babits – egy „Ady-testőr” ellen! Mekkora élménye! Ha Ady-ellenfelekkel harcol: próza. Ez: vers!

S a halál közvetlen közelében elfonnyadnak az áttételek. A *Beszélgető füzetek*ben már csak a lényegét mondja, csupaszon, drámaian, dekoráció és ráéneklés nélkül. Végrendelet. Több; üzenet a túlvilágról.

„A két költőt mély szellemi rokonság fűzte össze” – jelenti ki a *Babits Adyról* című dokumentumkötet fülszövege.

„Persze én egész más perspektívából látom.

Csak ez nem Ady egyéni hite, hanem részben a kor babonája (szocialista hitvallás), részben egybizonyos költőtípus örök hite” – válaszol a költő.

„Rövid tévovázás után teljes szívvel Ady mellé áll” – így az ellentmondást nem tűrő fül. (Kiemeléssel.)

„Később, utolsó éveiben emberileg is közeledtünk egymáshoz, bár sokáig nagyon hideg viszonyban voltunk” – felel Babits. (Kiemeléssel.)

„Babitsnak legbizalmasabb beszélgetéseiben sem volt más szava Adyról, mint tisztelet és elismerés” – mondja az e könyvben is idézett Schöpflin Aladár.

„...gyakran színészes, affektált, olykor pedig komisz. Hát az bizonyos, hogy Ady minden, csak nem úri” – írja Babits „a legbizalmasabb beszélgetésben”, többek között (és előtt).

Az a szép közös képük a szentírással?

A haldokló utolsó kommentárja:

„A Bibliát tényleg nagyon olvasta. Kicsit pózból is. Mikor együtt lefényképeztek, ő kívánta, hogy a Biblia fölé hajoljunk.”

S egy utalás a sír széléről; Babits látomása az erőviszonyokról:

„Eleinte ő féltékeny volt rám. Mikor egy szonettet megjelent, melyet ő magára vonatkoztatott, fölment a Nyugathoz és jelenetet csinált.”

Ady volt féltékeny Babitsra?

A problémát én itt érzem; kettejük viszonyának igazi feszültségét ezek a kiszólások közvetítik. Nagyon könnyű feladat, de másfelől demagóg túlsúly, a vitatársakat ijesztgető izetlen aktuálpolitizálás lenne mértéktelenül sokat foglalkozni egy közismert evidenciával: mi a Babits tisztelte Ady-kép tartalma? Hogyan fest az ő Adyja, aki mellett valóban kiáll, nem csekély következetességgel és hangerővel? Mit vállal Adyból? Mennyit?

Amit alkata, szemléletmódja mellett vállalhat. Annyit, amennyi belefér, amennyit megbír. Magyarságát, harcát az akadémiizmus ellen, a Nyugat-mozgalomnak utat törő, vezérlő, de abba beolvadó génuszát. Akinek „politikája csakugyan végletes volt; mint minden lángészé...” „Meg kell őt értenünk, ami természetesen nem annyit jelent, hogy mint a kor kicsiny emberei, okvetlenül azonosítsuk magunkat politikájával” (*A kettészakadt irodalom*). „Ady világnézetében és politikájában mindenesetre teljes ellentéte gróf Tiszának, ki a világháború előtti években a magyarság másik vezére volt. De a mélységesen magyar gyökerű, biblikus életérzésben az élethirdető, forradalmár költő rokon a fegyelmezett, puritán politikussal” (*Adyról franciáknak*).

Kevesebb ez az igazi Adynál, de nem kevesebb az igazi Babitsnál.

Minősíték? Tűzoltóságért kiáltok?

Nem. Azonosítok.

Olyannak tisztetem és szeretem Babitsot, amilyen volt.

Szükségeltetik ehhez az az alibi-fikció, agresszív és a mára vonatkozóan egyre veszedelmesebb példázatokot szuggéráló feltételezés, hogy párban lássam kettejüket? Ez a szendítő, mákonyos, idilli árukapcsolás?

Kapcsolatuk „a magyar irodalom nagy világnézeti barátságai közül az egyik legjelentősebb” – írja a rangosan érvelő, szorgosan dokumentáló, vonzón elfogult Gál István.

Meglehet.

Ez esetben a magyar irodalom világnézeti barátságainak sajátos szabályzatuk van. A „világnézet” s a „barátság” fogalmának hagyományos értelmezése nem segíti jobb megértésüket.

De akkor ez külön fejezet tárgya lehetne; azt kellene megírni. Milyenek lehettek a kevésbé jelentős világnézeti barátságok?

Lehet, hogy az Ady–Babits kapcsolat apologétái, a békéltetők ráhibáztak valamire?

Kiragadott gondolattörödékek.

Talán ide tartozhat egy másik nyom is. Nem mint perdöntő érv, feltárt bizonyíték, de mint motívum; súlyát külön – eddig meg sem kezdődött – kutatás döntheti el. Egy Földessy-levél Hatvány Lajosnak Bécsbe, Csinszkaról – Robotos Imre idézi is egy töredékét, 1977 februárjában Benedek István célzott rá újjól, mint Csinszka választékos ízlése bizonyítékára: „ha Babits vagy Harsányi Zsolt lett volna a második férj, akik annak idején szintén erősen szóban forgottak...” Dolgozhatott esetleg a „retrospektív féltékenység” nem éppen ismeretlen tünete, a valóságos (vagy lehetséges) utód e bonyolult sorsterhe. Nem okok, de hangoló motívumok lehetnek. (Lásd: Karinthy-Ady-Aranka!)

Fontosabb azonban Ady „elsőségének” – s utóbb a többi kortársak, barátok vagy ellenségek elsőségének – kérdése a szellemi értékrendben; a hierarchia-dráma érzékelése, odalent a mélyben, a kimondatlan szavak, meg nem keményedett gondolatok, megfogalmazhatatlan indulatok birodalmában. Melyeknek feszültsége éppen a belső vitától, Babits „felettes énjének” nemes elhatározásától, élménnyé mélyült értéktudatától ered: tud valamit, amit nem él át, de érezve sejt, átéli hát az ellenkezőjét, amit tudása is, kételkedő ösztöne is megkérdőjelez.

Nehéz és kockázatos olyasmiről beszélni, aminek nemcsak sajnálatos sajátsága, de lényege, hogy megfogalmazhatatlan. De kell róla beszélni, így is.

„Végül is leghatásosabb módszerként az intuícóra kell felhívnom a figyelmet” –

írja a jeles pszichológus, Szondi Lipót, miután több ezer oldalon összefoglalt karakterológiáját, egzakt besorolhatóságunk összefüggő rendszerét megalkotta.

Szívgyógyászati szakkönyveink a technika századában, diagnosztikai gépállományunk bámulatos gyarapodása napjaiban a fülhallgató és a kopogtatás növekvő jelentőségéről, gyakorlása szükségességéről, bajeldöntő szerepéről írnak.

Nélkülözhetei ezeket a módszereket a sokkalta „líraibb” irodalomtudomány? A gépi szövegrész-vizsgálatokkal együtt, szorgos, halló olvasást tanácsolva, Babits Ady-tanulmányaink „testi” jellegű funkcióira kell hivatkoznom. A lélegzésükre. Miként védi, amíg védheti emelkedett ritmusát a nemes önuralom, majd hogyan hagy ki, mint sípol és töredezik.

És: miként vált egyértelművé a babitsi szervezet, amikor Babits, már rehabilitálva, a hatalom sáncain belül, a trónon ülve az Ady-revizió alkalmából élete legnagyobb, szerelem értékű barátságát, Kosztolányi-kapcsolatát áldozza fel. Immár a hajdani „királyon” keresztül az intézményt, az irodalom monarchikus folytonosságát, utódi jogait védve – az élő jóbaráttal szemben, kivel kora ifjúságukban együtt, teljes egyetértésben, végletes szavakkal becsmérelték Adyt. De ez az Ady melletti kiállás már más lapra tartozik. Ez az Ady-cikk a Babits–Kosztolányi viszonyról vall; másik dráma.

Miként az is külön kérdés: mennyire képzelhető el lélektanilag ekkora Saulus-Paulusi fordulat korábbi Ady-gyűlölete s későbbi elismerése között a tudat mélyén, a zsigerekben, a reflexekben; belakhatták-e e nagy, fegyelmezett, gátlásos, vergődő, emelkedett és hiú szellem nemes elhatározásai belseje rejtett üregrendszerét? Más kapcsolatai – például a József Attilához fűződő – nem ezt bizonyítják. S a pszichológusok is csak a „manifesztáció” változásában hisznek. A lényeg, az alapanyag változásában nem. Erőt venni – nem mondom, hogy rosszabbik, csak – „másik” felünkön, vagy legalábbis elhatározni: nagy gesztus. De a szöveg aszimmetrikus rezgéseiből, kakofón sugárzásából, a felszín repedései mögül a drámai ellentmondás érződik *mindvégig*: a küzdelem dialektikus sokértelműsége, a vívódás, az esendőség, nemünk sajátja. Birkózás démoni változatunkkal, alvilági ikertestvérünkkel, „Hyde-ségünkkel”. S nem a szelíd „fejlődésrajz”.

*

Eörsi István – szűk marokkal szabott térben gazdálkodva is – szépen, láttatóan festi a kapcsolatot, Babits emelkedett harcát önmagával. Okkal és okosan figyelmeztet rá, hogy ha – bizonyos adalékokra fittyet hányva – elkendőzzük e viszony kezdeti nehézségeit, oda a fejlődésrajz. Am ez – nézetem szerint – már csak Eörsi saját logikája szerint is továbbgondolásra és elmélyítésre szorul. Nem olyan nagy kár ezért a fejlődésrajzért; fontosabb egy „állapotrajz”, a módosulások mögötti konstans küzdelem drámájának feltárása, „happy end” nélkül. S még egy lépés tovább: e mögöttes tartalom értékelése. Az okon túl: jelentésük megfejtése.

Mondjam-e, hogy nem szektás szigor beszél belőlem, amikor Babits ellentmondásosságát hangsúlyozom? Hogy nem kirekesztő szándék? Éppen a fordítottját, a mindenfajta kirekesztés elleni egyetlen következetes magatartást tanácsolom: úgy fogadjuk el Babitsot, ahogyan van, ellentmondásával együtt, és akkorának, amekkora. Esendőségével együtt, ami nemünk tragikusan szép bélyege; önmagával való küzdelme „örök döntetlenjével”, léte állandó drámájával együtt. Ezt a teljességet értékeli egy történelmibb vizsgálódás, ennek társadalmi jelképszerűségét. Belső harca, az Ady–Babits viszony általános érvényű, „behelyettesíthető”, és nem előzmények és következmények nélküli, eleven, ható – és ha elkendőzzük, rosszul ható, elvaktó, elzsibbasztó – példázatát: a nagy tehetség és a még önmagánál is nagyobb tehetség, a géniusz természetes viszonyát. Igazság és nagyobb igazság, emberien nagy és emberfeletti nagy küzdelmét, kibékíthetetlen „odi et amo”-viszonyát. Irodalmunk története az alkotók oldaláról tekintve az ilyen „aszimmetrikus iker-kapcsolatok” konkrét és jelképes egymásutánja. Az alkotók tartalmának oldaláról nézve: a nagy és a még nagyobb igazság küzdelme. Nem az igazságé és a hazugságé, tehetségé és tehetségtelenségé tehát, mint sematikus években kinyilatkoztatották. De nem is egyenrangú erők derűs harmóniája, mint szelídebb, „mindenáron szelídebb” éveink sugallnák.

Az Ady-centenárium jó intés lehet. A sok – szükséges, jogos – rehabilitáció kissé elterelte róla figyelmünket. A vele szemben hangoztatott igazságok „relatív jogosultsága”

az ő igazsága abszolút jogosultságáról. „Emberségünk” igényrendszere összefoglaló emberfelettségéről. E mérettévesztéseink ma is élnek, tovább öröklődnek, „világi” szükségleteink szerint. Nézzünk velük farkasszemet. Először a múlt legszemléletesebb helyzetével; ezt a sorrendet tanácsolja a történetiség. (Talán az óvatosság, a jogos önvédelem is.) De, ha közben eszünkbe vessük e múlt maiságát, érvényes jelentését, tettünk valamit korunk érdekében is.

Babits? „...mint a világirodalom számos régi és kiváló művének is – éppen elveiből folyó legfőbb karakterisztikumjait, legnagyobb eredetiségeit és erényeit tetszetősen lehetne hibákká magyarázni – többet mondok: hogy itt hiba és erény – mint gyakran épp a legnagyobb művekben – oly elválaszthatatlanul összeforrtak, hogy egyik szinte létfeltétele a másiknak” – írja Laczkó Gézáról. Rá is érvényes.

Magaemésző, szikár alakja ott áll a történelem szegélyén. Az istenek tövében, véglegesen, halhatatlanul, figyelmeztetően.

Ott él bennünk is, „adyságunkkal” feleselve, az idők végezetéig. Vívja bennünk harcát; néha jótól, néha rossztól óv, néha elterel, néha elcsüggeszt, néha csak ő vigasztal, néha jól és néha rosszul.

Ady és Babits azt a harcot harcolják bennünk, amit Babits vívott önmagában. Vállalva minden szenvedését és szép szegyenét, de olcsó kompromisszumot nem kötve. Az egészet kell vállalnunk.

Ady döntését is, Ady és Babits vitáját is.

Babits kérdéseit és Ady válaszait: együtt érvényesek.

